

Bélyácz Katalin: *A salamisí csata emlékezete*. Budapest, Gondolat, 2020, 376 oldal, 3400 Ft.

Hans-Ulrich Wiemer 2008-as tanulmányában, amikor a marathóni csata jelentőségéről értekezve a salamisí győzelmet is megemlíti, a 30. jegyzetében így szól ki olvasóihoz: „Eine Erinnerungsgeschichtliche Studie zur Schlacht von Salamis fehlt”, vagyis „[a] salamisí csata emlékeztörténete még megírásra vár”. Erre a felhívásra válaszol Bélyácz Katalin 2020-ban, a Gondolat Kiadó gondozásában megjelent monográfiájával, *A salamisí csata emlékezetével*. A szerző már a bevezetőben felvázolja, mi lesz az a fő szál, amelyet követve az egyes tanulmányok kérdésfeltevéseit megfogalmazza: „A könyv a salamisí csata példáján foglalkozik történelem és emlékezet, mítosz és történelem viszonyával” (11. o.). A vállalás nem mindennapi, a téma már önmagában jelentős tételt bír, a salamisí csata – a szerző felosztása szerinti – antik és posztantik recepciótörténete már eleve hatalmas anyagot ölel fel, s ha ehhez a ma a korábnál jóval terheltebb fogalmakat is hozzávesszük, vagyis a történelem és emlékezet, továbbá a mítosz és történelem terminuspárjait, akkor az olvasó komoly elvárásokat fog magában megfogalmazni már azelőtt, hogy az első fejezet olvasásába belekezdene. Emellett a szerző nem csupán bemutatni és elemezni szeretné a recepciótörténet egyes állomásait, hanem annak tudatos továbbírásával a csata Kelet–Nyugat ellentétként való értelmezését – mely Aischylos *Perzsák* című tragédiájának alapján már az antikvitásban elterjedt magyarázat volt – szeretné felszámolni, vagy legalábbis igyekezik az e dichotómián alapuló interpretáció helyébe állítani saját és mások alternatív olvasatait.

Az emlékezet, emlékezetpolitika, valamint a különböző emlékező közösségek rivalizálása a kollektív emlékezet és az arra épülő hivatalos történelmi narratíva monopolizálásáért, az emlékezetkultúra működtetéséért egyáltalán nem tét nélküli jelenségek napjainkban, ahogy természetesen az antikvitásban is megvolt a maguk jelentősége. A közösségi identitás szempontjából a Maurice Halbwachs óta meghatározó fogalom má vált kollektív emlékezet jól reprezentálja ennek dinamikáját, melyet az Assmann házaspár évtizedes közös kutatása so-

rán több tekintetben is árnyalt. Jan Assmann a kulturális emlékezet jelenségét és a kanonizáció folyamatát az antikvitásban meghatározó magaskultúrákban részletesen feltárta, miközben felesége inkább a németiségre, s így közvetve (vagy akár közvetlenül is) az európai emlékezetpolitikára, valamint annak és a történelem kapcsolata révén felmerülő attitűdökre helyezte a hangsúlyt a második világháborút követő időszakban. Bélyácz Katalin monográfiájában hiánynak érzem – előljáróban a szakirodalmi bázisra pillantva –, hogy Aleida Assmann munkássága kimaradt a feldolgozott teoretikus irodalomból, akinek meglátásait kiváltképp a következőkben tárgyalandó rész kapcsán lett volna gyümölcsöző figyelembe venni.

Az előszót és a bevezetőt követően tizenkilenc hosszabb-rövidebb fejezetből áll a kötet, melyeket a szerző három nagyobb tematikus egységbe rendezett: az első kettőt a recepciótörténet posztantik oldalának, míg a harmadikat az antiknak szentelte. Az elsőben (*Salamis ma*) először is Salamis perzsa nézőpontból történő elbeszélhetőségének kérdését járja körül, majd a Salamis-mítosz kortárs recepciójából egy irodalmi szöveg, Javier Cercas *Soldados de Salamina* című, 2001-ben megjelent regénye, valamint Cy Twombly amerikai absztrakt festő 2001 márciusában bemutatott, *Lepanto* című, 12 képből álló ciklusának elemzését olvashatjuk. A második egységben (*Tudomány- és recepciótörténeti tanulmányok*) öt írás foglalkozik a görög–perzsa háborúk kapcsán Marathón és Salamis viszonyával, a csatarekonstrukciók szerepével a tudománytörténeten és a recepciótörténeten belül (a szerző e tekintetben nem tesz különbséget a kettő között), egy rövid fejezet Wilhelm von Kaulbach *Die Seeschlacht bei Salamis* (1858) című festményével, kicsit hosszabban Aischylos *Perzsákjának* értelmezéstörténetével, valamint a 17–19. századi nyugati, filhellén utazók Salamis-leírásaival. A harmadik részben tíz tanulmány és egy epilógus mutatja be és elemzi részletesen az antikvitásban formálódó és folyamatosan alakuló Salamis-recepció történetét, melyben a csata utáni első nemzedéket követően a hellenizmus idejének emlékezetkultúráját, a római császárkorra (kiváltképp Actium után) meghatározóvá váló Salamis-kép a parthusok ellen folytatott háborúkra

történő adaptálását, a salamisí csata fogadalmi ajándékait, a *tropaion*okat, a síremlékeket, az athéni és korinthusi emlékműveket, valamint a csata ikonográfiájának problémáját tárja fel részletesen. Végül a másik fél, a perzsa katona is teret nyer a harcos búcsúját ábrázoló vázáképeken, melyet mint ikonográfiai témát a szerző beilleszt a csata recepciótörténetébe. A kötet végén a feldolgozott források több mint hetvenoldalas függelékkel következik (*Corpus fontium*), amely a további kutatások számára is megkerülhetetlen adattárrá teszi a művet, az elemzések mellett így forrásgyűjteményként is figyelemre tarthat számot Bélyácz Katalin könyve.

A rövid összefoglalás után érdemes alaposabban is megnézni az egyes tanulmányokat, ám nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a szerző milyen alapokról tekinti át a recepciótörténetet. Az emlékezetkultúra kapcsán már beszéltünk a kollektív és a kulturális emlékezet paradigmáiról, de emellett a Kelet és Nyugat szembenállását, a domináns Nyugaton kialakult és áthagyományozott Kelet-képet leíró orientalizmus fogalmát sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mivel Bélyácz már az előszóban kifejti, hogy Salamis, valamint a csata nyomán kialakuló mítosz recepciótörténetének huszadik századi alakulásában az orientalizmus és a posztkolonialista nézőpont ismét a Kelet–Nyugat dichotómiájára épülő értelmezéseknek kedvezett. Bár E. W. Said munkáját sok kritika érte, mégis egy olyan tapasztalatot fogalmazott meg, amely termékeny, bár olykor késhegyre menő vitákat eredményezett nemcsak az orientalizmika tudományterületén belül, hanem a tágabban vett (humán) tudományok között is, nem is beszélve a politikáról. Éppen hatása miatt, melyet a szerző is kiemel, érezzük igen furcsának a következő kijelentést: „Said könyve [...] nem is érdemelne itt további szót, ha nem volna nagy hatása az ókortudományra is” (14. o.). Ennél több okot mi sem tudnánk felhozni amellett, hogy igenis érdemes a könyvvel – hibái ellenére is – alaposabban foglalkozni, amelyet Bélyácz Katalin monográfiája sajnos nem tesz meg; egy néhány mondatos sommás összefoglalón túl nem tér vissza Said tézise, csupán akkor, amikor a szerző nem titkolt ironiával beszél annak eredményeiről. Az orientalizmust kicsit árnyaltabban is fel lehetett volna dolgoz-

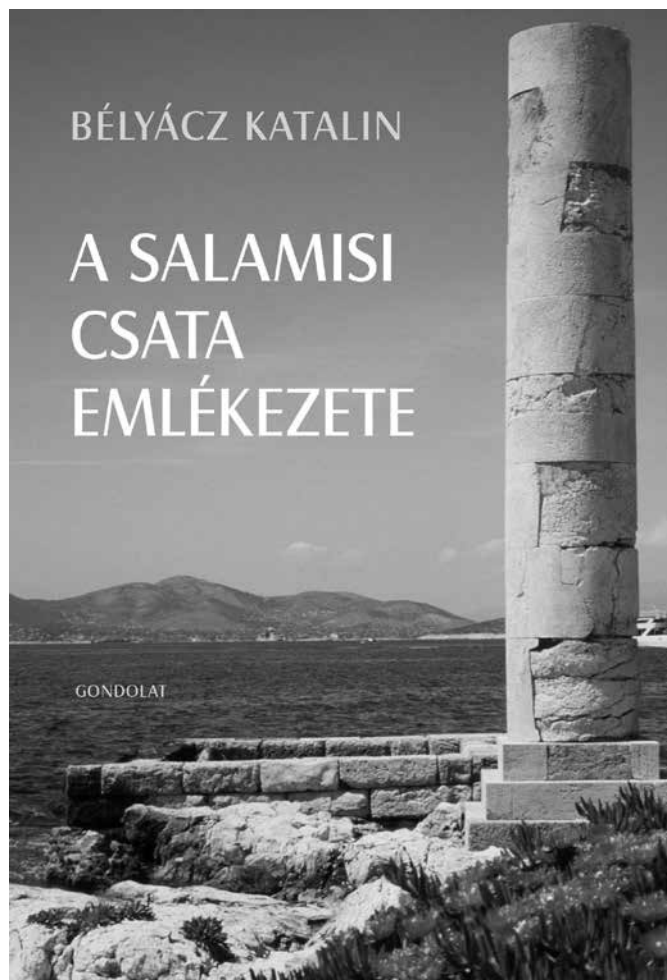
ni, hasonlóképpen a posztkolonialista diskurzus(oka)t is, melyeket szintén csak finom gúnnal említ meg a kötet, ám az irodalomjegyzékben nem találjuk meg sem Gayatri Spivak, sem Homi Bhabha munkáit, melyek a posztkolonializmus alapszövegeinek tekintendők. Üdítő volt viszont azzal a – szintén még a bevezetőben olvasható – tudatos önreflexióval találkozni, melyet a szerző saját könyve esetében is fontosnak tartott kiemelni: szerinte el kell kerülni egy esetleges pozitivistá recepciótörténet-írás csapdáját, ami akkor állna elő, „ha a hatástörténet írója elfelejtené, hogy saját olvasata ugyanúgy *ephémérios*: csupán egyik szeme a recepció láncolatának” (21. o.). Vagyis a szerző tisztában van azzal, hogy mindaz, amit leír, része lesz e „láncolatnak”, s ahogy azt leírja, amilyen alapról szemléli az eseményeket és a recepciótörténet egyes állomásait, szintén meghatározza eredményét, hiszen senki sem tud kitérni időbeli és kulturális szituált-ságából.

Ez átvezet minket az első komolyabb kérdéshez, amely megfogalmazható a könyv szerkezetét, tagoltságát figyelembe véve, ugyanis az első nagyobb egység címe (*Salamis ma*) azt sejteti, hogy valóban a csata mítoszána/(hatás)történetének aktuális „lenyomatát” ismerhetjük meg; ezzel szemben az első részben két olyan alkotást mutat be Bélyácz, melyek egyaránt 2001-ben keletkeztek, két évtizeddel a kézirat lezárta előtt, így a „ma” időhatározó kicsit bajosan alkalmazható. Talán érdekesebb lett volna úgy hivatkozni a tárgyalt alkotásokra és Salamis kapcsolatára, mint „Salamis az ezredfordulón”, mivel éppen a felgyorsult világ, az egymást érő technológiai paradigmaváltások, valamint a 2008-as gazdasági válság, majd az azt követő globális átrendeződés radikálisan megváltoztatta a korábban érvényesnek tekintett alapokat (nem is beszélve a világjárványról, bár az már a kézirat lezárása után mutat meg igazi erejét), mindenesetre egy olyan korszakhatárnak lehet tekinteni az ezredfordulót, amely indokoltá tehetné volna, hogy erre reflektáljon a könyv.

Történelem és emlékezet, valamint az ezekre reagáló és reflektáló művészet kap főszerepet ebben a részben: a második tanulmány (*Lepanto és Salamis*), amelynek első változata az Ókor 2014/2. számában jelent meg, a történelmi tapasztalatot tematizálva a világtörténelem

fogalmát is bevonja a diskurzusba, mivel az 1571-es lepantói csata előtt volt már két jelentős tengeri összecsapás az oszmán és a keresztény erők között, ám azok mégsem kerültek be a kanonizált események sorába, az 1571-es diadal viszont, bár – ahogy Braudel is kifejti – komolyabb stratégiai eredménye nem volt, mégis világossá tette a keresztény hatalmak számára, hogy az oszmánokat meg lehet verni. A csatát követően viszont – első ízben az antikvitás óta – előadják Aischylos *Perzsákját*, Salamis a csata előképeként maga is hozzájárul egy új mítosz, a lepantói csata emlékének kialakításához, s az antikvitást e csata előzményként és mintaként bekapcsolja a világtörténelem vérkeringésébe: „Az az összefüggés, amelyben Salamis a lepantói ütközet antik előképévé válnak, az antikvitás világtörténelmi jelentősége. Vagyis az az összefüggés, amely a klasszikus ókort Európa népeinek közös ókorává teszi közös világtörténetünkben. Ennek révén nem pusztá prehistóriaként tekintenek rá, az antikvitás jelentősége nem pusztán kulturális, de világtörténe-

ti.” (41. o.) Ezen a ponton érdemes a világtörténet fogalmát kicsit közelebbről is megvizsgálnunk, melyet nem aknáz ki a maga teljességében a könyv, ugyanis ha e koncepciót figyelmesen megnézzük, kiderül, hogy a kárhóztatott orientalizmus, Kelet–Nyugat dichotómikus szembenállása éppen Salamis világtörténelmi eseménnyé avatásából táplálkozik, melyet Hegel korszakos, a kortársak és a későbbi nemzedékek számára is meghatározó műve ékesen példáz: „Ha ugyanis azt kérdezzük, hogy ebben a harcban milyen hatalmak álltak szemben egymással, akkor az egyik oldalon látjuk a keleti despotizmust, az egész művelt keleti világot, egy úr alatt egyesítve, tehát külsőleg nagy előnyben. A perzsákat, nevezetesen Xerxést, semmiképp nem szabad elpuhultaknak tekinteni. [...] E részben nagyon harcias népekkel harcol egynehány, szabad egyéniségekből álló kis nép. Soha a világtörténelemben ilyen fényben nem mutatkozott a szellemi erő fölénye a tömeggel, mégpedig nem megvetendő tömeggel szemben. A görögök csekély számúak voltak, de egy akarat



tartotta őket össze, egy szellem lelkesítette őket. Vitathatatlan, hogy vívtak ezeknél nagyobb csatákat; de ezek halhatatlanul élnek nemcsak a népek történetében, hanem a tudomány és a művészet, általában a nemes és az erkölcsös dolgok történetében emlékezetében is. Mert ezek világtörténeti győzelmeik: megmentették a műveltséget és a szellemi hatalmat, s megfosztották minden erejétől az ázsiai elvet.”¹ A német filozófussal nem muszáj és nem is kell egyetértenie a ma filológusának, ám ha a világtörténelem mint fogalom felmerül Salamis kapcsán, annak e pregnáns megfogalmazását nem hagyhatjuk szó nélkül – éppen a fent már említett dichotómia értelmezéstörténeti jelentősége miatt. A világtörténelem fogalmánál maradván, érdemes továbbá a lepantói kontextust is szemügyre vennünk: az európai keresztény országok felfedezik a pogány görögországban saját előképüket, a Kelet legyőzhető, Európa identitása kezd ismét megszilárdulni, ám mindebben benne van, hogy e világtörténeti narratíva nem lehet más, mint Európa-centrikus. Viszont a huszadik század megmutatta, hogy ez a korszak véget ért, az éppen a lepantói csata idején kialakuló gyarmatbirodalmak a második világháború végére szétestek, a korábbi gyarmati országok pedig mostanra a világ vezető hatalmai közé emelkedtek, ami együtt járt a világtörténet újrafogalmazásának imperatívuszával. Erre, valamint a liberális demokráciák és a kapitalista szabadkereskedelem globális elterjedésére reflektált – szintén sokat kritizált – könyvével Francis Fukuyama is, s bár *A történelem vége és az utolsó ember* hivatkozásának hiánya kevésbé fájó, mégis, ha olyan fogalmak merülnek fel a gondolatmenetben, mint a *világtörténelem*, azokra némileg árnyaltabban lehetett volna reflektálni. A könyv epilógusa ismét megidézi e koncepciót: a szerző a salamisi csatát az első világháborúhoz hasonlítja, mivel a nagy háborút sokan cezúraként fogják fel, mint Salamist, mivel a klasszikus hellén kultúra ekkortól datálódik, de úgy is értelmezhetjük az eseményeket, hogy mind a görög–perzsa háborúk, mind a klasszikus kultúra kialakulása egy jelenségnek a két oldala: „az archaikus mediterrán koiné olyan feltűnő egysége megbomlik” (276. o.). A salamisi csatát illető értelmezést kifejezetten szellemesnek és lényeglátónak gondoljuk, ám az első világháború péld-

da ismét a világtörténelem koncepciójára vagy inkább annak hiányára hívhatja fel a figyelmet.

Az ezredfordulós példák Salamis mítoszának és motívumának újrafelfedezése mellett a korábbi dichotómikus értelmezést is megpróbálják hatályon kívül helyezni: Cy Twombly képein a hajók csak nyomok, törékeny, fragmentált vagy már teljesen összetört emlékei az egykori antik fenségnek, nincs győztes; a szerző Kirk Varnedeóra hivatkozva kifejti, hogy „[a] kulturális sokféleségben újra kell tanulni és fogalmazni mindazt, amit háborúról, kultúráról, történelemről, Keletről és Nyugatról tudunk” (43. o.). Salamis így, éppen azért, mivel ennyire hangsúlyosan rakódott rá e dichotómikus olvasat, lehet annak felszámolása is más fénytörésbe helyezve. Ezt a lehetőséget használja ki és fordítja át sajátos prózapoétikájába Javier Cercas spanyol író. Regényével foglalkozik az első egység utolsó tanulmánya, amely korábban szintén az *Ókor* lapjain jelent (2015/2). A regény több szempontból is izgalmas, amit Bélyácz is kiemel alapos elemzésében, amelyet a monográfia egyik legjobban sikerült fejezetének gondolunk: a politikai törésvonalak mentén elbeszélte múlt sosem lehet közös, így a spanyol múlt is köztársasági és falangista narratívák szerint íródik újra, s ebből kellene valahogy kitörni. A metafikcióra épülő regény (a regény írásának fikcióját követhetjük végig) egy falangista katonáról, Rafael Sánchez Mazasról szólna, ám a formálódó szöveg közben az elbeszélő/író ráakad egy öreg veterán köztársaságpártira, Miralles-re Franciaországban, egy dijoni idősök otthonában. Innentől a katalán esztergályos története veszi át a történet irányítását, és megtudjuk, hogy bajtársaival, négy mórral és egy feketével hogyan vett részt Franciaország felszabadításában az amerikaiak oldalán. A fejezet árnyaltan nyúl az emlékezet és emlékezetpolitika kérdéseihez, viszont egy izgalmas kérdés, a katalán vonal kihagyott ziccernek tűnik – bár tegyük hozzá, hogy a tanulmány először 2015-ben jelent meg, a függetlenségi törekvések pedig 2017-ben érték el a csúcspontot Spanyolországban, mégis, erre talán lehetett volna reagálni, mivel nemcsak Miralles katalán, hanem a biografikus szerző, Javier Cercas is Katalóniában él és tanít a gironai egyetemen, így Salamis mintha a spanyol nem-

zeti gondolat számára is tartogatna még megfontolandó jelentéseket. A regény kapcsán Bélyácz Katalin arra jut, hogy a második világháborút követően ismét eljutott oda az európai gondolkodás és a művészet, hogy Salamis mítoszt komolyan játékba lehet hozni, motívumai gazdagságát ki lehet használni, ugyanakkor a regény nem fullad a háború magasztalásába, a kompromittált hősi erények megidézésébe (59. o.). Egy további gondolat még idekívánczozik: talán az sem véletlen, hogy e dichotómia feloldására éppen egy író tesz kísérletet, mégpedig olyan kísérletet, amely nem csupán egy szűkebb szakmai közönséget tud elérni, mint a történészek esetében. Figyelemre méltó a hasonlóság, amely a magyar irodalomban is megfigyelhető. Cercas a jobb- és baloldali ellentét próbálja egy egységes spanyol narratívában elhelyezni, amivel rávilágít arra, hogy ez mind a közös történelem része – ahogy azt Závada Pál is teszi regényeiben. A magyar történelem is számtalan, feloldhatatlannak tűnő ellentét mentén íródott és beszél el azóta is a huszadik században: nyilasok és Horthysták az egyik oldalon, elvű kommunisták a másikon, miközben két világháború és a holokauszt is része ennek a történetnek. Závada ennek feloldására mesteri módon a többes szám első személyű személyes névmást használja több művében is, így mind a gyilkos, mind az áldozat „mi” leszünk, ahogy Salamis katonái is Spanyolországot magát reprezentálják.

A monográfia kapcsán sem irreleváns megidézni a magyar irodalmat, mivel a bevezetőben Bélyácz Salamis emlékeztének változatosságát magyar irodalmi művekkel példázza (15–17. o.): Csokonai Vitéz Mihály, Arany János, Ady Endre és Kosztolányi Dezső versei is tematizálják a salamisi csatát – olykor önmagában, máskor magyar történelmi események kapcsán. Ebből kiindulva akár egy teljes fejezet foglalkozhatott volna a magyar példákkal, amelyek így egy kicsit a levegőben lebegnek: az irodalmi művek megmaradnak az illusztráció szintjén, pedig megírásuk körülményeinek feltárása, de egy szövegimmanens elemzés is izgalmas eredményeket hozhatott volna, kiváltképp mivel a 65. oldal 16. lábjegyzetében további magyar irodalmi művekre hivatkozik a szerző, s így voltaképp kirajzolódik egy feldolgozható irodalmi korpusz körvonala. Az

idézett jegyzetben a thermopylai csatával foglalkozó művek kerülnek elő, bár a versek katalógusszerű bemutatása elfedi, hogy az egyes szövegek milyen felhanggal nyúlnak a témához, ami szintén nem lényegtelen, hiszen Petőfi és Karinthy szövegei az eseményre a korabeli oktatásban betöltött szerepén keresztül reflektálnak. A 68. oldalon pedig a szerző a marathóni csata kapcsán idézi Berzsenyi Új Görögország című versének kapcsolódó sorait, míg a 69. oldalon Janus Pannonius költeményét olvashatjuk Kerényi Grácia fordításában, melyet Francesco Barbarónak címzett a költő. A könyv epilógusában ismét feltűnik Csokonai és Kosztolányi (275. o.). A magyar recepciótörténet irodalmi képviselői tehát megérdemelhettek volna egy önálló fejezetet.

A monográfia második részében öt tanulmány található, melyek közül az első (*Marathón és Salamis*) a két emblematis csata antik és posztantik recepciótörténetét veti röviden össze, és arra jut, hogy Marathón már a második nemzedék számára szimbolikus erővel bírt, míg Salamis egy jóval racionálisabb, a demokrácia dicsőségét és hatalmát (a hoplitákkal szemben a démosból kikerült evezősök és harcosok) tudja magában foglalni az athéni narratíva szerint. A második tanulmány (*Rekonstrukció mint recepció*) a salamis csata rekonstrukcióival vet számot, de a katalógusszerű felsorolás helyett abban látja megragadhatónak a tudománytörténet recepciótörténet felőli megközelítését, hogy azt állítja: ezzel, vagyis egy esemény újra elmondásával mintegy a mítosz logikája érvényesül. A rekonstrukciók három fő kérdésre koncentrálnak: a „csatatér topográfiájára, a két flotta hajóinak számára, végül a csata menetére”. A fejezet filológushoz és történészhez méltó alaposággal szedi össze az adatokat és állítja egymás mellé az elemzés során az újabb és újabb kísérleteket, azonban azzal a kijelentéssel, miszerint ebben az esetben a mítosz és a történelemírás logikája ugyanúgy működik, már nem biztos, hogy minden tekintetben egyet tudunk érteni. Idézzük Bélyácz Katalin megállapítását: „A két választott mottó [Jan Assmann és W. Kendrick Pritchett – D. B.] azt mutatja be, hogy az újra és újra elmesélt történet egyrészt a mítoszok sajátossága, másrészt a csatarekonstrukciók a salamis csatát a 20. században is számtalan-

szor újramesélték: mítosz és történelem tehát kéz a kézben jár” (72. o.). Az valóban igaz, hogy a 20. században számtalan rekonstrukciós kísérlet született, de azok nem a mítoszt, hanem a történelmi eseményt akarták és akarják minél részletesebben megismerni. E rekonstrukciók azáltal mennek szembe a mítosz világfelfogásával, hogy a konkrét időpont és helyszín, valamint a résztvevők száma az érdekes számukra, vagyis a részletek. A mítosz történet ezzel szemben éppen azért lehet mítosz és a közösség számára a kollektív identitás megerősítője, mivel a sodródó hasadékon túl van, elmosódnak a részletek, az újrameselés során a költők és énekmondók kedvükre színezhették, amíg a mitológéma magjához ragaszkodtak, benne általános kérdések vagy pszichológiai modellek fogalmazódhattak meg, ismétlése pedig nem a történelemmel, hanem a rítussal jár kéz a kézben. A csatarekonstrukciók számbavétele és komparatív elemzése nagyban árnyalhatja a recepciótörténetről gondolkodást. Ám azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a csata mítosz státusza más lapon kezelendő, mint az újabb és újabb történészi elbeszélések, melyek narratív felépítettségük miatt saját jogukon is figyelemre tarthatnak számot.

Wilhelm von Kaulbach *Die Seeschlacht bei Salamis* (1858) című festménye után Aischylos *Perzsákjának* kutatástörténete kerül a középpontba. A monográfia érényei között emelhetjük ki, hogy mer és tud utat vágni e heterogén szövegkorpuszban, melyek között a most idézett rekonstrukciók a történelmi szövegek kategóriájába tartoznak, a jelen fejezet elemzései pedig a 18–19. századi klasszika-filológia jelentős eredményeit mutatják be. Két meghatározó paradigma szerint tekintett a kutatás Aischylos drámájára: az egyik oldal szerint a legyőzöttel szimpatizál a szerző, a másik szerint viszont a legyőzött nyomorúságának túlhangsúlyozásával saját, vagyis Athén győzelmét magasztatja az egekig. A fejezet szépen példázza, hogy a kurrensnek tekintett elemzési keretrendszerek, így a posztkoloniális diskurzus is hasonló eredményre juthat, mint akár két évszázaddal korábban, csak természetesen más kiindulópontból.

A második részt a Salamist felkereső 17–18. századi utazók útinaplóinak számbavétele zárja, belőlük egyrészt az antik emlékek mára megsemmisült

egykori romjai „tárthatók fel”, melyek közelebb vihetnek a helyszín (mind a csata, mind a későbbi emlékezhelyek) megismeréséhez és megértéséhez, valamint egy művelődéstörténelmi fordulatot is nyomon követhetünk: a filhellén mozgalmak elkezdték értékelni a múlt maradványait, az európai ember idő- és múltszemlélete megváltozik.

A monográfia harmadik tematikus egysége az antik recepciótörténetet járja körbe alaposan. A szerző klasszika-filológusi és ókortörténeti kvalitásai e részben nyerne teret igazán, a következőkben olvasható tíz fejezet jóval egységesebb és kiegyensúlyozottabb képet mutat, mint a posztantik részek esetében. Az első két fejezet a csata Augustus propagandájába történő integrálását tárgyalja: az actiumi ütközet, valamint a parthusokkal folytatott diplomáciai csatározások a tengeri ütközet és a Kelettel folytatott harc tematikáját idézték meg. A harmadik fejezet a hellenisztikus korszak Athénjába kalauzolja el olvasóit, és az ún. *ephēbos*-feliratokon keresztül bemutatja, hogy a csata köré szerveződő ünneppsorozat hogyan olvad össze Artemis Munychia szentélyével és alakjával. Az írott és feliratos források elemzése feltárja az ünnepség menetét, az *ephēbos*ok szerepét a felvonulásban, valamint az athéni emlékezetpolitika alakulását évszázadokkal a csatát követően. A szerző arra jut, hogy az *ephēbos*-ünnepek motívumai gyakran csak Plutarchos Salamis-leírásával együtt értelmezhetők és érthetők meg a maguk teljességében.

A következő öt fejezet a csata emlékeztetőhöz tartozó győzelmi emlékműveket, a fogadalmi ajándékokat, a csata síremlékeit, az Akropolis északi falának kialakítását, végül a csata korinthusi emlékműveit veszi számba. Az elemzésekből kirajzolódik, hogy Athén hogyan sajátítja ki a csata emlékeztetőt, s az összegörög vállalkozásból hogyan lesz a most már Spárta ellen fegyverező Athén saját „magánmítosza”. Az Akropolis északi falával foglalkozó fejezetből kiderül, hogy az athéni politikai vezetés, kiváltképp Themistoklés hogyan próbálta rekordidő alatt újjáépíteni a várost, kiépíteni annak védelmét, s eközben az egykori szentélyek romjait is a dűlésra emlékeztető mementóként felhasználni. Bélyácz ehhez a plataiai eskü mítoszáat is kritika alá vonja. A korinthusi emlékművek érdekessége, hogy azok szervesen

illeszkednek a korabeli görög szokásrendbe, vagyis fogadalmi ajándékokat találunk köztük, valamint a korinthisiak vezérének, Adeimantosnak a síremlékét. Kiderül, hogy az athénival volt egy párhuzamos kísérlet arra, hogy lokálisan is megemlékezzenek a csatára, ám azt az athéni hegemon törekvések, továbbá Hérodotos Athén-központú narratívája elhomályosította.

Az utolsó fejezetek a salamisi csata ikonográfiai kérdéseivel foglalkoznak, pontosabban az ikonográfiai hagyományban feltűnő hiánnyal: a csatának ugyanis nem alakult ki kanonikus ábrázolási kerete. A tengeri csaták allegorikus ábrázolását megtaláljuk a vázafestészetben, továbbá a császárkori athéni vereteken, melyeket Hadrianus korától egészen Kr. u. 267-ig datálnak: a hadihajón futó harcos szkhémája jelenik meg, akít Pausanias alapján Themistoklészszel is azonosítanak. A harmadik egység zárófejezete egy sajátos ábrázolástípust mutat be röviden: a perzsa harcos bú-

csúját. Bélyácz Katalin a vázakép jelenetének értelmezésekor Wulf Raeck német klasszika-archeológus értelmezését gondolja tovább, a búcsú igen szép, lírai olvasatát adva. A szerző a perzsa harcos búcsúját bemutató vázaképeket Aischylos *Perzsákjával* rokonítja, mivel benne nem csupán a győzelem vagy a legyőzött ellenséggel szembeni együttérzés jelenik meg, hanem „[a]z ábrázolt jelenetben... a győztes a perzsa harcosnak adott megrendítő tiszteletadással siratja saját emberi sorsának mulandóságát” (274. o.). Nemcsak humanizálja az ellenséget, hanem a halál demokratikus szárnyai alatt mintegy felfüggeszti az értelmet adó differenciákat; ezt jelképezheti a dárda, amely így a harcost *doryphoros*sá teszi, búcsúját a művész „göröggé fordította”.

A könyv epilógusa is a perzsa harcos búcsújából vezeti le összegző gondolatait. Bélyácz Katalin kifejti, hogy „[a]z európai kultúra Démostenestől Lessingén át a *Handbuch der Altertumwissenschaft*ig és A. Stewartig a klasszikus

kultúra születését Salamis harcosainak köszönte. Ennek a könyvnek a feladata az volt, hogy rákérdezzen éppen a fordítottjára: mit köszönhet Salamis mítosza a klasszikus kultúrának? A klasszikus kultúra születése olyan nagy horderejű változás, hogy fénye visszavetül Salamis mítoszára.” (276. o.) A magyar ókortudomány jelentős fegyverténye, hogy erre a kérdésre érdemi választ tudott adni a szerző, így téve monográfiáját megkerülhetlenné a görög–perzsa háborúról, valamint a Salamis emlékezettörténetéről szóló diskurzusban.

Dobos Barna

Jegyzet

- 1 Hegel, G. W. F. 1966. *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. Ford. Szemere Samu. Budapest, 485.